

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.52.291716>

УДК 342.9

Левандовскі Александер

LL.M (University Freiburg, Germany)

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра адміністративного та господарського права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: alexander.lewandowski@ukr.net

ДЕРЖАВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У своєму прагненні до євроінтеграції в Україні серед фахівців, як і пересічних громадян, дедалі більше поширюється думка про рецепцію тих чи інших інститутів права як найпростіший і найшвидший спосіб розв'язання проблем, які накопичилися в суспільстві. Однак на вигоду популістській натурі таких закликів, на другий план відсувається критичний підхід до такого складного процесу, як рецепція.

Неоднозначність такого підходу найбільш виразно можна продемонструвати на прикладі німецького права - інституті державної відповідальності органів та їхніх представників за заподіяну шкоду. Сам інститут не є чимось новим, він також відомий й для українського права. Більше того, йому притаманні навіть схожі регулятивні механізми, закріплені як у Конституції України, так і в Цивільному кодексі України. Але при цьому внутрішнє наповнення інституту має принципові відмінності. Основною причиною тому слугує правозастосовна практика, яка спрямована на компенсацію доволі мізерної нормативної бази для такого складного інституту права.

Будучи двокомпонентним елементом, що складається з цивільно-правової та публічно-правової, зокрема й адміністративної відповідальності, він повністю підпорядкований логіці німецького цивільного права в контексті федерального устрою держави, що найчастіше призводить не лише до заплутаної казуїстики, а й входить у конфлікт із загальноєвропейським правом, вступаючи з ним у боротьбу за право самостійно визначати відповідальність своїх державних органів. Не останню роль у цьому відіграє й багаторівневість відповідальності держави як такої, зі складним механізмом взаємодії всіх елементів між собою.

Таким чином, можна говорити, що імплементація окремо будь-якого інституту поза контекстом правової системи, де він був вирощений і підкріплений правозастосовною практикою, заздалегідь приречена на провал. Оскільки навіть два схожих, один на одного за формою інституту права, в різних державах матимуть різний ступінь ефективності й не завжди підходять для вирішення одних і тих самих завдань.

Ключові слова: державна відповідальність, адміністративне право України, адміністративне право Німеччини.

Постановка проблеми. Ситуація, при якій єдиним вірним вектором розвитку українського права бачиться лише копіювання «успішної» моделі європейського права або ж права одного з держав-членів ЄС, не нова. Все це в значній мірі можливо пояснити прагненням України стати повноцінним членом ЄС та з тим відгуком, що вона отримує у відповідь [3]. Проголошувалось, що все це з рештою повинно було привести до повного єднання української та європейської

правової сім'ї. Проте, подібна «безумовна любов» до європейського права як загалом, так і зокрема, ігноруючи критичний підхід та аналіз правової ситуації безпосередньо в самих державах-членах ЄС, первісно помилкова та може нанести більше шкоди ніж користі для розвитку українського права.

На цьому фоні взаємовідношення держави і приватної особи набуває особливого значення у питанні визначення відповідальності за притягнення державних органів та їх представників за неправомірні діяння.

Мета статті. Показати на прикладі права ФРН які проблеми, за умови неналежного аналізу ситуації, виникнуть на етапах впровадження до українського права іноземного інституту державної відповідальності за шкоду, нанесену органами державної влади та її представниками приватним особам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут державної відповідальності за шкоду, нанесену органами державної влади та її представниками приватній особі в праві ФРН є давно сталим інститутом, це, однак, не перешкоджає його подальшому розвитку, також не останню роль в цьому грає судова практика. Так, критичний аналіз останніх тенденцій в судовій практиці особливо виразно просліджується в роботах Міхаеля Оєрдера (Michael Oerder). Не менш значущим є критичний розбір теоретичних аспектів відповідальності держави в роботах видатних німецьких правознавців як то Фрітца Оссенбюлем (Fritz Ossenbühl) та Фрідріха Шоха (Friedrich Schoch). Особливо слід навести роботи Гюнтера Дюріґа (Günter Dürig), Романа Херцоґа (Roman Herzog), Руперта Шольца (Rupert Scholz), з питання відповідальності держави, де з позиції вузького значення конституційного права показані точки її сполучення з іншими галузями права. У свою чергу, роботи Штеффена Детербек (Steffen Detterbeck) розкривають поняття відповідальності держави з позиції адміністративного права. Проте даний перелік не є вичерпним, оскільки, маючи єдиний правовий простір, держави-члени ЄС надали даному інституту права динамічний розвиток задля інтеграції у власний правовий простір.

Виклад основного матеріалу. З позиції українського законодавця та виконавчих органів дана тема представляє особливий інтерес. На нашу думку, є близькими німецький інститут державної відповідальності за шкоду, нанесену органами державної влади та її представниками приватній особі та український інститут відшкодування шкоди, завданої державою, органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Й справді, український інститут має подвійну природу, таку ж як і в німецькому праві: цивільно-правову й адміністративно-правову [4, с. 208].

Проте в українській літературі спостерігається лише його розгляд з позиції виключно цивільно-правової відповідальності, відсовуючи на другий план його публічно-правовий, і перш за все, адміністративно-правовий зміст [1, с. 45]. Але, навіть в тих випадках, дослідження даного роду відповідальності коли акцент зміщується на публічно-правову складову - вона представляється чимось досить абстрактним і відсильним [5, с. 567]. Проте хоча і схожим здається український підхід з німецьким, але останній має ряд значних відмінностей.

Спочатку слід чітко визначити те, що включає відповідальність державних органів і їх представників перед приватними особами в праві Німеччини. Основним тут виступає поняття «державна відповідальність» (нім. Staatshaftung).

Її слід розглядати комплексно. І не лише в значенні компенсаторного зобов'язання державних органів за їх незаконні дії, тобто класична державна відповідальність. Але, в цілому, як збірний термін, який включає обов'язок держави прийняти компенсуючі заходи незалежно від класифікації поведінки, будь-то вона є протиправною або ж правомірною, чи відноситься вона до публічно-правових або приватноправових відносин [13, § 18 Rn. 1].

На сьогодні законодавство Німеччини про державну відповідальність знаходиться в украї заплутаному стані. Будучи настільки об'ємним поняттям цей не дивно. Спробували усунути *case law* порядок шляхом введення всеосяжної, прямої і строгої відповідальності держави. Але, внаслідок відсутності на той момент компетенції федерального центру, 26 червня 1981 р. не затверджено Закон про державну відповідальність (нім. *Staatshaftungsgesetz*)¹ й остаточно заблоковано вже Конституційним судом ФРН.²

Наявність висмикнутих із загального контексту окремих норм, які регулюють державну відповідальність, як то: § 839 Німецького цивільного уложення (далі - НЦУ) в прив'язці із ст. 34 Основного закону Німеччини (далі - ОЗ), вже давно виступають лише орієнтирами для майже незліченної казуїстики і давно втратили свою реальну регулятивну функцію [13, § 18, Rn. 1]. Внаслідок цього, досить односкладовий текст § 839 ГГУ не справляється з покладеними на нього обов'язками регулювання публічно-правової відповідальності [17, Rn. 6].

На нашу думку, вдалою є оцінка, яка дана Оссенбюлем (нім. *Ossenbühl*) як «хаос, що розрісся», він найточніше описує стан речей в питанні регулювання державної відповідальності у ФРН [16, S. 2]. Підтвердженням даної тези служить не лише лавиноподібний об'єм позовів, наростаючий із завидною постійністю, але й не менш розмаїтий їх склад. Й так ускладнене законодавцем поняття державної відповідальності, ще більше ускладняється процесуально, та лише посилює спірну правозастосовну практику. Про це переконливо свідчать емпіричні дослідження, проведені за замовленням Федерального Міністерства Юстиції, які визначають низький «відсоток успішності» виробництва у справах про державну відповідальність з позиції потерпілого [17, Rn. 2]. Основна причина складності правозастосовчої практики таїться в складній структурі державної відповідальності та її багатоплановості.

З цією метою, слід чітко *розділяти основний інструментарій* для залучення приватними особами органів державної влади до державної відповідальності, а саме первинний і вторинний правовий захист. Якщо в порядку первинного правового захисту вони можуть добиватися відміни або касації неправомірних дій з боку державних органів в судовому порядку, то в порядку вторинного правового захисту вони можуть пред'являти вимоги про реституцію, компенсацію або відшкодування збитків, заподіяних ним в результаті дій держави як такої [14, S. 282]. Базовою нормою первинного правового захисту є абз. 4 ст. 19 ОЗ, який, в свою чергу, реалізується в рамках адміністративного права, а саме за допомогою адміністративно-процесуальних кодексів: Кодексу адміністративного судочинства (нім. скор. *VWGO*) або Закону про соціальне судочинство (нім. скор. *SGG*). До інструментів первинного рівня відноситься

¹ Судові рішення *Staatshaftungsgesetz vom 26. 6. 1981, BGBl. I - S. 553*

² Судові рішення *BVerfG 19. 10. 1982 – 2 BvF 1/81, BVerfGE 61, 149 = NJW 1983, 25.*

й ст. 34 ОЗ, застосовча практика якої конкретизується за допомогою інших правових інститутів [18, S. 262].

Ці два основні інструменти тісно пов'язані між собою, оскільки служать для забезпечення індивідуальних прав громадянина і законності дій держави [18, S. 275]. Вони також знаходяться в *рангових стосунках*, встановлюючи пріоритет первинних над вторинними інструментами правового захисту. Також, в абз. 3 § 839 НЦУ зазначена підстава для **виключення вимоги про публічну відповідальність**, коли з власної вини потерпілий не зміг запобігти збитку та не належно використав засоби правового захисту.³ Вимога про відшкодування збитку не може бути виправдана, якщо можливий збиток можна було запобігти за допомогою первинного правового захисту [11, S. 229]. В цьому полягає узагальнювальна ідея.

З точки зору правового захисту найефективнішим є первинний правовий захист, оскільки він «коректує ефект», тоді як вторинний правовий захист лише компенсує «втручання» [11, S. 230]. В результаті постраждала сторона не має права вибору між первинним правовим захистом від акту державного органу, що обтяжує його, і вторинним правовим захистом, спрямованого на відшкодуванні збитку або його компенсації.⁴ Таким чином, формула «приймати і усувати» принципово не застосовна до протиправних актів державних органів.⁵

При цьому, структурні і політико-правові недоліки державної відповідальності лише в незначній мірі можливо коректувати за допомогою судової практики. Суди не бачать можливості відмовитися від конструкції, пов'язаної з презумпцією провини, і замінити її прямою або первинною відповідальністю держави за неправомірні діяння.⁶ У разі заміни грань допустимого практичного вживання була б явно перевищена. Натомість індивідуальні коректування права державної відповідальності були і залишаються недопустимими.

В той же час, певною мірою судова практика по цивільним справам дозволяє обходити існуюче законодавство про державну відповідальність та не бачить перешкод для розвитку *самостійних інститутів державної відповідальності*. Так, на основі **загального принципу жертвовності** вбачається, зокрема, **пряма відповідальність держави** за неправомірні діяння [9, GG Art. 34 Rn. 34]. Настільки незвичайний принцип родом ще з пруського законодавства. Він набирає чинності лише тоді, коли вживання спеціальних інститутів відповідальності неможливе. Іншими словами, коли йдеться про особливі жертви принесені державою шляхом втручання в нематеріальні права або законні інтереси громадян [9, GG Art. 34 Rn. 56].

Нарешті, до **неписаних інститутів відповідальності** у разі незаконного використання службових повноважень відносяться: 1) вимога про усунення наслідків; 2) вимога про відшкодування збитку в рамках соціального права; 3) відповідальність витікаючи з публічно-правових договорів [2, S. 50-55] та інших зобов'язань з адміністративного права, включаючи відповідальність по публічному праву в контексті **culpa in contrahendo**. Відповідальність боржни-

³ Судові рішення BVerwG NVwZ 2018, 1637 Rn. 24.

⁴ Судові рішення BVerfG NJW 2000, 1402.

⁵ Судові рішення BVerwG NVwZ 2018, 1637 Rn. 2

⁶ Судові рішення BGHZ 34, 99 (104 ff.); BGHZ 13, 88 (100); 42, 176 (181).

ка в цьому випадку, заснована на загальних принципах права, які в приватному праві знаходять своє позитивно-правове вираження, зокрема, в § 280 НЦУ і подальших нормах. У тій мірі, у якій відповідальність боржника зачіпає держава або державний орган, також йдеться про пряму відповідальність по публічному праву за протиправні дії держави.

Проте на відміну від вищезазначених жертвовності й усунення наслідків, у випадку публічно-правової відповідальності та відповідно до її аналога в приватному праві - мова йде про відповідальність, яка заснована на провіні [9, GG Art. 34 Rn. 36].

Однак, на ряду з досить величезною матеріально-правовою базою для притягнення державних органів до відповідальності, існує і ряд значних обмежень для неї. Обмеження державної відповідальності слідує з положень матеріального права та в частині регулювання відповідальності в контексті речення 1 ст. 34 ОЗ, за умови, що вона сумісна з інституційною гарантією. В цьому відношенні важливим є те, наскільки ця ступінь сумісна із захисною функцією та метою тієї чи іншої норми.

До обмежень відноситься й **клауза про субсидіарність**, відповідно до речення 2 абз. 1 § 839 НЦУ. Відповідно до неї, подача позову виключена, якщо постраждала особа може зажадати компенсацію від третьої особи в найкоротші терміни і в розумних межах [12, GG Art. 34 Rn. 2]. Більш того, клауза не використовується судами у випадках, коли вони стосуються врегулювання питань, пов'язаних з участю в дорожньому русі,⁷ у питаннях порушення публічно-правових зобов'язань по забезпеченню безпеки дорожнього руху,⁸ у випадках вимог про продовження виплати заробітної платні⁹ і придбаного страхування, у тому числі, й пенсійного забезпечення, метою яких є відшкодування збитку.¹⁰ Виключено й відсилання на вимоги про відшкодування збитку до інших органів,¹¹ як і відсилання на інші підстави для вимог.¹²

Крім того, на підставі абз. 3 § 839 НЦУ позов припиняється в тому випадку, якщо зацікавлена особа умисне або по необережності не змогла запобігти збитку шляхом його оскарження або звернення до суду. Це розглядається як недотримання прийнятої вимоги про пом'якшення збитку і ігнорування пріоритету первинного правового захисту в адміністративному праві [7]. При цьому, слід враховувати, що поняття засобів правового захисту розуміється досить обширно, включаючи також й попередній судовий захист.¹³ В той же час, залишаються спірними неформальні засоби правового захисту - як *питання про поширення* даного положення.¹⁴

Відносно судових рішень також існують певні обмеження. Вони виходять з абз. 2 § 839 НЦУ в тій мірі, в якій ці рішення володіють здібністю до

⁷ Судові рішення BGHZ 85, 225/228 f; 91, 48/52; BGN, NZV 08, 292

⁸ Судові рішення BGHZ 118, 368/371 ff; 123, 102/104 f

⁹ Судові рішення BGHZ 62, 380/387

¹⁰ Судові рішення BGHZ 79, 26/32 ff; 85, 230/232 ff

¹¹ Судові рішення BGHZ 49, 267/275

¹² Судові рішення BGHZ 55, 180/182 f

¹³ Судові рішення BGHZ 188, 302 Rn. № 31

¹⁴ Судові рішення BGHZ 123, 1/7 f

матеріальної **res judicata** [7] або готують подібні рішення.¹⁵ Це зроблено з тією метою, щоб остаточні рішення не були поставлені під сумнів повторним позовом про відповідальність посадової особи.¹⁶ У той ж час, дане положення не поширюється на рішення по відправленню правосуддя, включаючи добровільну юрисдикцію,¹⁷ але поширюється на рішення в питаннях попереднього судового захисту.¹⁸ Крім того, обмеження державної відповідальності може бути обумовлене тим, що «передача» відповідальності держави відбувається лише «умовно».¹⁹ В особливих випадках передача виключається, оскільки відповідальність посадової особи зберігається і надалі. При цьому дія абз. 5 ст. 33 ОЗ не в силах на це вплинути.²⁰ Це може бути зроблено лише в рамках федерального закону або через ст. 77 Вводного закону до Німецького Цивільного Уложення (нім. EGBGB), а також безпосередньо через законодавство Землі,²¹ але не на підставі статуту (нім. Satzung), а на підставі загального дозволу.²² При цьому допускається лише вузьконаправлене трактування даного положення, як виняток з Основного закону.²³ Фактична передача можлива, якщо вона достатня і виключення є пропорційним.²⁴ Відповідно до § 5 № 2 ще імперського Закону про відповідальність Рейху за своїх державних службовців (нім. RBHG) спірним є виключення відповідальності на дипломатичній службі [8]. Однак, у разі відповідальності, яка покладена на посадових осіб за державні повноваження (нім. Gebührenbeamten) та нотарів - виключення допускається.²⁵ Військові дії за кордоном також виключають відповідальність посадових осіб, якщо законодавчі акти не передбачають такої відповідальності.²⁶ При цьому дане виключення не поширюється щодо порушень прав людини [12, GG Art. 34 Rn. 28].

Не менш заплутаним виглядає питання державної відповідальності в контексті європейського права. Сама відповідальність держав-членів ЄС перед приватними особами була вироблена Європейським Судом як негласне правило за порушення союзного законодавства [16, S. 592-629]. В основу лягли рішення по справах Francovich²⁷ і Brasserie du Pêcheur.²⁸ Проте, не дивлячись на прагнення до подальшого притримування закладених там постулатів, існує досить багато спірних аспектів, у тому числі і активно обговорюваних в науковій літературі, які рано чи пізно спричинять їх перегляд [8, S. 1].

Слід зазначити, що й сама правова природа вимоги про відповідальність

¹⁵ Судові рішення BGH, NJW 11, 1072 Rn 13

¹⁶ Судові рішення BVerfG-K, NJW 13, 3630 Rn. № 35

¹⁷ Судові рішення BGH, VersR 84, 77 f

¹⁸ Судові рішення BGHZ 161, 298/303 f

¹⁹ Судові рішення BVerfGE 61, 149/199

²⁰ Судові рішення BGHZ 122, 268/272

²¹ Судові рішення BVerfGE 61, 149/199 f; BGHZ 76, 375/37

²² Судові рішення BGH, NVwZ 08, 239; Papier/Shirvani DHS 242

²³ Судові рішення BGH, NJW 88, 129

²⁴ Судові рішення BGHZ 62, 372/377; 99; 162

²⁵ Судові рішення BGHZ 135, 354/356; Papier/Shirvani DHS 278 f

²⁶ Судові рішення BGHZ 212, 173; BVerfG-K, 477/17 v. 18.11.20

²⁷ Судові рішення EuGH C-6/90, C-9/90, Slg. 1991, I-5357.

²⁸ Судові рішення EuGH C-46, C-48/93, Slg. 1996, I-1029.

держави фізичними особами ще й спочатку була вельми спірною у випадках порушення державою законодавства ЄС [10, Fn. 18, Rn. 597]. Хоча, щодо спірності «прецедентного права Європейського Суду» з даного питання, в німецькій правовій літературі переважає думка, що передбачено все ж наявність самостійної вимоги про відшкодування збитку в рамках права ЄС [15, Art. 34, Rn. 142]. Все ж слід зважати на очолюючий принцип субсидіарності в європейському праві, коли мова йде про розуміння державної відповідальності в праві ЄС. Можна стверджувати лише про обов'язкову вимогу для застосування даного режиму щодо порушень державою-членом права ЄС тоді, коли в правовій системі самої держави-члена існує режим відповідальності держави по індивідуальним позовам [19, S. 261]. Проте, дане трактування не змогло стати єдиним і, перш за все, через рішення у справі Francovich. Не в останню чергу це продиктовано специфікою німецького судочинства, яке таким активним чином, намагається протистояти нав'язуванні йому розуміння його ж права. Отже, можна передбачити наявність неписаної вимоги в питанні про державну відповідальність за правом ЄС: позов спочатку подається до державного суду, відповідно до внутрішнього процесуального законодавства.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз німецького правового регулювання державної відповідальності служить відмінним прикладом того, як на перший погляд, давно сталий правовий інститут в стабільній правовій системі, може бути насправді вельми нестабільний і проблематичний в його практичному застосовуванні. Не останньою роль в цьому відіграє дуже незначна матеріально-правова база в сукупності із складною системою рангових взаємин між цивільним і публічним правом загалом, та адміністративним правом зокрема. Як наслідок неоднозначності в даних взаєминах та виникаючі з цього, проблеми доводиться компенсувати судовою практикою, що спричиняє собою ідеальні умови для розвитку case law. Не менш проблематичним виглядає і взаємодія державної відповідальності із загальноєвропейським правом. Оскільки в своєму прагненні відстояти своє бачення державної відповідальності німецьке право з періодичністю вступає з ним в конфлікт. Але, навіть німецький підхід не повною мірою відповідає стандартам ЄС, хоч би як німецькі юристи не відстоювали своє бачення даного роду відповідальності.

Таким чином, на перший погляд схожий та знайомий українському праву інститут є чужорідним. Проведений аналіз наочно демонструє, що політика активної євроінтеграції через просте копіювання «європейських стандартів права» наносить шкоду українському праву, тим самим позбавляючи його можливості бути гнучкішим в питаннях правового регулювання та власного подальшого розвитку як повноцінної самостійної правової школи.

Список використаної літератури

---

1. Куцин А. В. Відшкодування шкоди, завданої державою, органами державної влади та органами місцевого самоврядування. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 23. С. 45-48.
2. Левандовскі Александер. Значення адміністративного акту як форми управлінської дії в адміністративному праві Німеччини. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 49-57.
3. Польська К. ЄК рекомендує почати перемовини про членство України в ЄС // DW Global Media Forum від 8-11-2023. URL: <https://www.dw.com/uk/evrokomisia->

rekomendue-pocati-peremovini-pro-clenstvo-ukraini-v-es/a-67338600

4. Український Д. Я. Відшкодування в адміністративному порядку шкоди, завданої діями органами публічної адміністрації. Актуальні проблеми держави і права. 2007. С. 207-211.
5. Яремчук С. Інститут відповідальності держави перед особою як форма реалізації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Вісник національного університету «Львівська політехніка». 2017. № 861. С. 567-573.
6. Beljin, Sasa: Staatshaftung im Europarecht : Konturen des Haftungsinstituts, mitgliedstaatliche Pflichten und subjektive Gemeinschaftsrechte, innerstaatliche Durchführung // NWVBL Köln 2000. Band: 15 Heft: 10. S. 415-416.
7. Danwitz, Thomas von. Auf dem Wege zu einer Europäischen Staatlichkeit, 1993, S. 131. (134).
8. Danwitz, Thomas von. Die gemeinschaftsrechtliche Staatshaftung der Mitgliedstaaten // DVBl. 1997. S. 1-10.
9. Dürig, Günter/Herzog, Roman/Scholz, Rupert Grundgesetz. 1 Mai 2023. 101. Auflage. 2023. 16794 s.
10. Dörr, Oliver/ Lenz, Christofer. Das Handbuch zum Europäischen Verwaltungsrechtsschutz. 2. Auflage. 2019. 523 S.
11. Erbguth, Wilfried Zur Subsidiarität näher // VVDStRL. 2002. № 61. S. 221.
12. Jarass, Hans/Pieroth, Bodo. Kommentar. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: GG. 17 Aufl. C.H.BECK. 2022. XXVI, 1429 S.
13. Johlen, Markus/Oerder, Michael. § 18 Das Mandat im Staatshaftungsrecht. Verwaltungsrecht. Münchener Anwaltshandbuch. 5 Auflage. 2023. C.H.BECK Verlag. XLII, 1405 s.
14. Hartmann, Bernd Öffentliches Haftungsrecht - Mohr Siebeck (Verlag). 2013. XIX, 484 Seiten.
15. v. Mangoldt, Hermann/Klein, Friedrich/Starck, Christian Grundgesetz. Kommentar. Band 2. Artikel 20-82. 7 Aufl. 2018.
16. Ossenbühl, Fritz Staatshaftungsrecht - C.H.BECK Verlag. 5.Aufl. 1998. 697 s.
17. Tremml, Bernd / Karger, Michael/ Luber, Michael. Amtshaftung, Notarhaftung, Europarecht. Verlag Franz Vahlen, München. 2013. XL, 380 s.
18. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes // DV. 2001. № 34. S. 261.
19. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes. Zur Überwindung des Entwicklungsrückstands des deutschen Staatshaftungsrechts // Die Verwaltung. 2001. № 34. S. 261.

References

1. Kutsyn A. V. (2017). Compensation for Damage Caused by the State, State Authorities and Local Self-Government Bodies. *Journal of Civilistics*. Issue 23. P. 45-48. [in Ukrainian].
2. Lewandowski Alexander (2023). The significance of the administrative act as a form of administrative action in German administrative law. *Constitution State*. № 49. C. 49-57 [in Ukrainian].
3. Polska K. EC recommends to start negotiations on Ukraine's EU membership // DW Global Media Forum from 8-11-2023. URL: <https://www.dw.com/uk/evrokomisia-rekomendue-pocati-peremovini-pro-clenstvo-ukraini-v-es/a-67338600> [in Ukrainian].
4. Ukrainiskij D. Ya. (2007). Compensation in the Administrative Procedure for Damage Caused by Actions of Public Administration Bodies. *Actual Problems of State and Law*. P. 207-211 [in Ukrainian].
5. Yaremchuk S. (2017). The Institute of State Responsibility to the Individual as a Form of Implementation of Guarantees of Human and Civil Rights and Freedoms. *Bulletin National University «Lviv Polytechnic»*. No. 861. P. 567-573 [in Ukrainian].
6. Beljin, Sasa (2000). Staatshaftung im Europarecht : Konturen des Haftungsinstituts, mitgliedstaatliche Pflichten und subjektive Gemeinschaftsrechte, innerstaatliche Durchführung // NWVBL Köln. Band: 15 Heft: 10. S. 415-416 [in German].
7. Danwitz, Thomas von (1993). Auf dem Wege zu einer Europäischen Staatlichkeit, S. 131. (134) [in German].

8. Danwitz, Thomas von (1997). Die gemeinschaftsrechtliche Staatshaftung der Mitgliedstaaten // DVBl. S. 1-10 [in German].
9. Dürig, Günter/Herzog, Roman/Scholz, Rupert Grundgesetz (2023). 1 Mai 2023. 101. Auflage. 16794 s. [in German].
10. Dörr, Oliver/ Lenz, Christofer (2019). Das Handbuch zum Europäischen Verwaltungsrechtsschutz. 2. Auflage. 523 S. [in German].
11. Erbguth, Wilfried Zur Subsidiarität näher (2002) // VVDStRL. № 61. S. 221. [in German].
12. Jarass, Hans/Pieroth, Bodo (2022). Kommentar. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: GG. 17 Aufl. C.H.BECK. XXVI, 1429 S. [in German].
13. Johlen, Markus/Oerder, Michael (2023). § 18 Das Mandat im Staatshaftungsrecht. Verwaltungsrecht. Münchener Anwaltshandbuch. 5 Auflage. C.H.BECK Verlag. XLII, 1405 s. [in German].
14. Hartmann, Bernd Öffentliches Haftungsrecht - Mohr Siebeck (Verlag). 2013. XIX, 484 Seiten [in German].
15. v. Mangoldt, Hermann/Klein, Friedrich/Starck, Christian Grundgesetz. Kommentar. Band 2. Artikel 20-82. 7 Aufl. 2018 [in German].
16. Ossenbühl, Fritz Staatshaftungsrecht - C.H.BECK Verlag. 5.Aufl. 1998. 697 s. [in German].
17. Tremml, Bernd / Karger, Michael/ Luber, Michael. Amtshaftung, Notarhaftung, Europarecht. Verlag Franz Vahlen, München. 2013. XL, 380 s. [in German].
18. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes // DV. 2001. № 34. S. 261 [in German].
19. Schoch, Friedrich Effektivierung des Sekundärrechtsschutzes. Zur Überwindung des. Entwicklungsrückstands des deutschen Staatshaftungsrechts // Die Verwaltung. 2001. № 34. S. 261 [in German].

Стаття надійшла 15.11.2023 р.

Alexander Lewandowski

LL.M. (University Freiburg, Germany)

Odesa I. I. Mechnikov National University

the Department of Administrative and Commercial Law

Frantsuzkiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: alexander.lewandowski@ukr.net

STATE LIABILITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary

The main idea in the pursuit of European integration in Ukraine is that the reception of foreign legal institutions is increasingly spreading among lawyers and ordinary citizens, and is the simplest and fastest way to solve problems that have accumulated in society. However, on the favor of the populist nature of such calls, a critical approach to such a complex process as reception is pushed to the background. The best example of the ambiguity of this approach can be demonstrated by the illustration of German law - the institution of state liability of bodies and their representatives for caused damage. The institute itself is not something new; it is also familiar to the Ukrainian law. Moreover, it even has similar regulatory mechanisms that in both the Constitution of Ukraine and the Civil Code of Ukraine are easy to find. However, the internal content of the institution has fundamental differences. The main reason is the difference in the law practice, which is aimed at compensating for the rather meagre regulatory body for such a complex legal institution. Being a two-component element that consists of a civil and a public liability, it includes an administrative liability which is fully subordinated to the German civil law logic in the context of the federal structure of the state, it often leads neither only to

confusing casuistry, nor comes into conflict with the European law, there is a struggle for the right to determine independently the responsibility of its state bodies.

Not the least role in this is played by the degree-rank of the responsibility of the state as such with a complex mechanism of interaction of all these elements with each other. Thus, we can say that the implementation of any institution in isolation, outside the context of the legal system, where it has been nurtured and reinforced by the law practice, is doomed to failure in advance. This is why even two similar in form legal institutions in different countries will have different degrees of efficiency and are not always suitable to solve the same tasks.

Keywords: state liability, Administrative Law of Ukraine, Administrative Law of Germany.